

Laialdane kõrgharidus eesti brändiks!

Veidi enam kui sajandi eest jõudsimel siinmail üldise kirjaoskuse ja alghariduseni. 20. sajandi keskpaiku sai normiks põhiharidus. Viimased aastakümned oleme aga keskharidust nõutavaks pidanud. Selle taustal võiks olla iseenestest mõistetav, et täna sündivale põlvkonnale on bakalaureuse kraad enam-vähem mõistlikuks miinimumiks, millelt elu alustada. Isegi neile, kes hiljem valivad eneseteostuseks need tänase arusaama järgi "lihtsamad" elukutsed – taksojuht, ettekandja jne.

Geomeetriliselt kasvav informatsiooni hulk ja sotsiaalsete suhete keerukus ühiskonnas lihtsalt dikteerivad meile selle vajaduse. Kasvav tung ülikoolidesse pole mood, vaid märgib tõsiasja, et noorem põlvkond tajub muutunud maailma paremini kui meie.

Me ei püsi oma arengus ju paigal. Sarnaselt paisuva universumi kujundile kasvab maailm ka sotsiaalses ja kultuurilises mõõtnes. Nii on ka mõistete nagu keskkooli lõpudiplom ja bakalaureusekraad maht ajapikku suurenemas. Teemad, mis sajand või pool tagasi olid ülikooli programmis või polnud veel leiutatudki, on täna keskkooli õppekavas tavaliseks nähtuseks. Varem keerukana tundunud teemad muutuvad (ka vaimsete võimete poolest) kättesaadavaks järjest suuremale osale ühiskonnast. Samuti on iseloomulik, et tänapäeval kuulub keskkooli lõpetamiseks aastajagu rohkem aega, kui näiteks Wikmani poistel või siinkirjutajal. Kui täna kõrghariduses valitsevad globaalsed trendid lühidalt kokku võtta, siis esimene olekski õpingutele pühendatud aja pikenemine. OECD on isegi välja arvanud, et keskmise õppekestvuse pikenemine aasta võrra suurendab sisemajanduse kogutoodangut 4-7%. Teiseks valitsevaks trendiks on üleminek fikseeritud õpinguperioodilt elukestvatele õppele. Sellega seondub ka suund hariduselt (täiend)koolitusele. Kolmandaks trendiks on spetsiaalsete e-ülikoolide teke. Üleolev suhtumine nende kaudu saadava hariduse kvaliteeti on ilmselt ennatlik, sest asjaga on kaasa minemas paljud tippülikoolid. Siiski pole tõenäoline, et tavaülikool seetõttu maamuna pealt kaduma hakkaks. Ka televisiooni tulek ei hävitanud omal ajal raadiot, ega radio tulek ajalehti.

Kirjeldatud pildi taustal on lausa kurb, et Eestis näevad poliitikud ja haridusjuhid ülikoolis seni nagu mingit Fordi konveierit, mille ülesanne on toota riigile x arsti ja n inseneri aastas. Asjaolu, et üliõpilane pole selles süsteemis mitte objekt vaid isemõtleval subjekt, jääb kahe silma vahele. Huvitav, mida riik peale hakkaks, kui kõik need arstid ja insenerid ühel päeval uksele koputaksid ja tööd nõuaksid? Heaks näiteks taolisest mõtteviisist on Riigikogu esinaine Ene Ergma murelikud seisukohad kõrghariduse teemal (näit. PM 28.01, EPL 07.03). Neid lugedes tekib paratamatult küsimus, kust võtavad poliitikud ja ametnikud endale otsustusjulguse, et sinust Juku teeme inseneri, aga sina Peeter pead kutsekoolis tiseriks õppima, sest meil seal kohad täitmata. Kutsehariduslikku suunitlust kannab täna ka töösturite surve poliitikutele. Olles ka ise suuretevõtet juhtinud, julgen väita, et tegelikult pigistab töösturite king mujalt. Kui nad soovivad tagada töötajate järelkasvu, tuleks eelkõige veenda tänapäevast 12-16 aastaste põlvkonda. Luua neis kindlustunne, et tööstuslikus tootmises suudetakse kutsekoolist tulnule tagada elukestev ja elamisväärne sissetulek. Sellise kindlustunde loomiseks puuduvad aga vettpeidavad argumentid ning vahe töösturite tegude ja sõnade vahel tunnevad noored üsna hästi ära.

Valitsevat näib mõtteviis, mille järgi humanitaarse kõrgharidusega sekretär või ärijuhtimist tudeerinud müügimees on mingid väärnähtused – tootmispraak meie hariduskonveierilt. Kuid taolise arutluskäigu järgi poleks suurele osale rahvast ju ka keskharidust tarvis – milleks peaks tulevane kassiir, taksojuht või ehitaja raiskama rahva raha keskkoolis diferentsiaalvõrrandeid lahendades või "Sõda ja Rahu" analüüsides? See mõtteviis on oma olemuses vale, sest hariduse ülesanne pole kunagi kitsalt rakenduslik. Pigem võiks selle ülesande sõnastada indiviidi (ja seeläbi kogu ühiskonna) tulevikuvõimaluste avardamisena. Ärijuhtimise õppimine loob eelduse

(kuid mitte garantii), et müügimehest nii oma perele kui ühiskonnale kunagi ka mingi laiem kasu sünnib. Eelnevat kokku võttes: laiemalt levinud kõrgharidus kaheldamatult suurendab meie võimalusi teadmistepõhise majanduse suunas kasvada.

No aga meil pole ju selleks raha! hüütakse nüüd kooris. Loomulikult ei jätku riigil täna vahendeid üldise kõrghariduse tagamiseks kõigile soovijatele. Kuid ehk pole seda tarviski – ka praegu õpib Ergma sõnul ju pool tudengeist juba tasulistel kohtadel. Ja ega Kristjan Jaak Petersoni omal ajal Tartusse suurtudendi haridust kroonu kulul taga nõudma läinud.

Kuid siiski peab ka asja materiaalsest poolest rääkima. Avaliku halduse (nagu üldse juhtimise) üks lihtsamaid algtoodesid on printsii, mille järgi käsuliin ja raha liikumine (ülalt alla) ning aruandlusliin ja teenuse osutamine (alt üles) peaksid olema ühendatud. Poliitikutele pole kindlamat viisi oma juhitavas valdkonnas igihaljaste kriiside tekitamiseks, kui selle algtoe eiramine. Tervishoid, päästeteenistused ja kiirabi on näidetena varnast võtta. Meditsiinis vajab teenust patsient, arst langetab otsuseid, Haigekassa maksab nende eest ja Sotsiaalministeerium vastutab. Tohuvabohu, milles ükski osapool ei saa kunagi rahul olema.

Naastes kõrghariduse juurde: riiki pole keegi veel loengus kohanud. Seega pole ta selles süsteemis ka klient. Et äkki me ikkagi usaldaks siin oma noori? Äkki ikka lõpetaks selle nõiatantsu riikliku koolitustellimuse ümber ning suunaks kõrgharidusele kuluvad miljardid näiteks riigieksamitel vastava künnise ületanud tulevaste üliõpilaste kätte? Äkki annaks neile vabaduse selle raha eest ise eriala ja kool valida? Nii, et vajadusel (näit. piiritaguses koolis) saaks puudujääva summa ka ise juurde maksta. Esiteks pööraks see ülikooli näo ministeeriumi asemel üliõpilase poole. Teiseks jagub riigil selletagi tööd küllaga valvamaks, et akadeemilised sisseastumis- ja lõpetamisbarjäärid ühtsed oleksid – et diplom oma nime vääriks.

Taolises "haridusosaku" idees pole iseenesest midagi uut – selle alged pärinevad juba 18. sajandist. Ning aeg-ajalt kerkib ta ka valitsuse töörühmades uuesti üles. Näiteks soovitas 1998 Austraalia asjatundjate komisjon valitsusele n-ö üliõpilasekeskset kõrghariduse rahastamismudelit. Ka Soomes on seda 90ndate keskel valitsuse töörühma tasemel kaalutud. Rakendamiseni pole siiani siiski kusagil jõutud. Kõige lähedasem süsteem on ehk USAs sõjaväest tsiviilellu naasjatele jagatavad vautšerid, mida saab kasutada ülikooli õppemaksuks. Mujal on taolise skeemi rakendamine aga alati takerdunud poliitiliste vastuolude taha – reformi peetakse juba eos parem-radikaalseks. Ning kui diskussioon taandada klassivõitluse paradigmasse, tuua mängu kas Friedman/Keynes, Tartu/Tallinn vms vastuolu, on lahenduseni jõudmine muidugi lootusetu. Selles kontekstis tunduks üliõpilaste kätte nii suure vabaduse andmine siinkirjutajale küll pigem vasakradikaalsuse poole kalduvat, kuid see selleks.

No, aga nii ei tule ju keegi peale piiri taga hariduse saamist koju tagasi ja rahvuslik ülikool hääbub? Väidan vastupidist. Richard Florida uurimustele viidates: teadmistepõhises ühiskonnas tugineb majanduskasv loovale indiviidile. Viimased kipuvad aga kogunema paikadesse, kus on suurem vabadus ja põnev kultuuriline keskkond. Äsja piiri tagant naasnuna arvan, et pole meil selles osas häbenenud midagi (vähemalt seni mitte). Kuid näiteks USAs tärkav fundamentalism ja Iraagi sõda on ajude sissevoolu sinna juba oluliselt kärpinud. Eesti jaoks pole olemas kindlamat viisi oma talentide eemalepeletamiseks kui sunnismaisus, isegi kaudne. Pärisorjuse kaotamine ju ei hävitanud meie sidet maaga, vaid süvendas seda.

Kuid jäägu selle rahastamismudeliga nii või naapidi, üht julgen väita küll: tänaste abiturientide ühine maailmatunnetus saab Eesti tulevikuvajadustele tunduvalt paremini pihta, kui (haridus)poliitiline kompromiss, mida me riiklikuks koolitustellimuseks nimetame

Guido Viik

Avaldatud: Areen (Eesti ekspress), 25.05.2005